

1. ÜNİTE
KELAM İLMİ

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. "Kelam" kelimesinin hangi anlamlara geldiğini sözlüklerden araştırarak arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Kelam ilmine niçin ihtiyaç vardır? Araştırınız.
3. Kelam tarihi kitaplarından kelam ilmine katkıda bulunmuş âlimlerden ikisini tespit ederek haklarında bilgi toplayınız.
4. Kelam ilmine İslam düşünce tarihi boyunca başka hangi isimler verilmiştir? Araştırınız.

1. Kelam İlminin Tanımı, Konusu ve Amacı

B BİLGİ KUTUSU

"Kelam, İslam dininin inanca ve davranışlara dair ilkelerini naslardan hareketle belirleyen ve akli yöntemlerle temellendirip destekleyen bir ilimdir."

(Yusuf Şevki Yavuz, "Kelam", TDV İslam Ansiklopedisi, C 25, s. 196.)

Kelam; sözlükte söz, lafız, ibare, konuşma gibi anlamlara gelmektedir.[1] Kelam sözcüğü ile bir fikri, bir manayı tam olarak anlatan anlamlı bir söz ya da açık ve anlaşılır bir konuşma kastedilir. Bu sebeple Kur'an'ın bir ismi olarak söylenen **"Kelamullah"** ifadesinin anlamı da Allah'ın (c.c.) sözü, O'nun konuşması demektir. Kelamın terim olarak hem konusu hem de amacı açısından farklı şekillerde tarifleri yapılmıştır:

Amacı açısından **kelam**, kesin deliller kullanarak ve karşıt görüşlü kişi ve grupların ortaya attığı şüphe ve itirazları gidererek İslam inanç esaslarını ispata güç kazandıran bir ilimdir.

Konusu açısından ise **kelam**, Allah'ın (c.c.) zat ve sıfatlarından, peygamberlikle ilgili konulardan, başlangıç (mebde) ve sonları (mead) bakımından varlıkların durumlarından (yaratılış ve ahiretten) İslam esaslarına ve vahye bağlı kalarak bahseden bir ilimdir.[2]

Allah'a (c.c.), peygamberlere ve ahirete iman İslam dininin temel inanç konularıdır. Kelam ilmi de bu konular hakkında vahyin bildirdikleri çerçevesinde akli açıklamalar yapar. Kelam âlimleri tarafından İslam dininin iman esasları altı madde hâlinde ele alınmıştır. "Âmentü"de ifade edilen bu esaslar âlimler tarafından üç başlıkta birleştirilmiş ve bunlara da "usûl-i selâse" yani tevhid, nübüvvet ve ahirete iman denilmiştir. Bu sebeple âlimler yukarıdaki tarifte görüldüğü gibi kelam ilmini tanımlarken bu üç esası özellikle zikretmeye özen göstermişlerdir.[3]

N NOT EDELİM

Kelam İlminin Diğer İsimleri

İslam düşünce tarihi boyunca kelam ilmine değişik isimler verilmişse de "Kelam" adı yaygınlık kazanmıştır. Kelam ilmi,

- ✓ Dinin itikat esaslarını konu edindiği için **akaid**
- ✓ Dinin aslını oluşturan akideyi, temel inanç ilkelerini kendisine konu edindiği için **usûlü'd-din**
- ✓ Konularının ağırlığını Allah'a iman, Allah'ın birlenmesi (tevhid) ve sıfatları oluşturduğu için **ilm-i tevhid**
- ✓ Fıkhın inançla ilgili yönlerini ele aldığı için **Fıkh-ı Ekber** (en büyük fıkıh)
- ✓ Yöntem olarak daha çok düşünme ve akıl yürütmeyi seçtiği için **ilm-i istidlal** ve **nazar** gibi çeşitli adlarla da anılmıştır.

Kelam ilminin üç temel konusu vardır:

- ✓ Tevhid
- ✓ Nübüvvet
- ✓ Ahiret

B BİLGİ KUTUSU

Kelam İlminin Öncelikli Konuları

- ✓ Allah'ın varlığının delilleri
- ✓ Allah'ın birliğinin delilleri
- ✓ Allah'ın sıfatları ve fiillerinin delilleri

1 A. Saim Klavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş, s. 394-395.
2 Diğer tarifler için bk. A. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş, s. 394-395.
3 Bekir Topaloğlu, Kelam İlmi: Giriş, s. 47-48.

İslam düşünce tarihinde kelam ilminin yoğunlaştığı en önemli mesele tevhid inancı olmuştur. Bu sebeple başlangıçta kelam ilmi Allah'ın (c.c.) zatı, birliği, eşi ve benzerinin olmaması gibi konuları ele almış; Allah'ın (c.c.) her türlü eksiklikten münezzeh olduğunu ortaya koymaya çalışarak, tüm kemal sıfatlarla muttasıf olduğu konusuna ağırlık vermiştir. Kelam ilmi Allah'ın (c.c.) varlığını bazen Kur'an ayetlerinden hareketle, bazen de tabiattan örnekler vererek ispat etmeye çalışır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de insanı evren hakkında düşünmeye çağıran birçok ayet vardır. Kâinatta var olan düzen ve uyum da yaratıcı olarak Allah'ın (c.c.) varlığının ve birliğinin en büyük işareti olarak kabul edilmiştir.

B BİLGİ KUTUSU

Gazzâlî'den (ö. 505/1111) sonraki kelamcılar döneminde kelam ilminin kapsam ve içeriği daha da genişleyerek felsefenin konularıyla birlikte mantığın birçok temel konusu da kelamda yer almıştır. Bu dönemde kelam, bilinebilir (malum) olan hemen hemen tüm konularla ilgilenmeye başlamıştır.

اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. 'Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru' derler."[4]

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ

"Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka tanrılar olsaydı bu ikisinin düzeni bozulurdu. Demek ki Arş'ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir."[5]

Kelam ilminde âlemdeki düzen ve varlıkların çeşitliliği, düşünen insan için Allah'ın (c.c.) varlık ve birliğinin en büyük kanıtı kabul edilmiştir. Bu nedenle, evrenin nasıl oluştuğunu düşünen kimse Allah'ı (c.c.) bulabilir. Kelam bu yönüyle benzer konuları ele alan akaid, tevhid ve usûlü'd-din gibi ilimlerden ayrılır. Zira bu ilimlerde daha çok inanç esasları açıklanır. İnanç esasları akli ve mantıki yöntemlerle delillendirme ve ispat yoluna gidilmez.

Kelamın ikinci temel konusu nübüvvettir. Allah (c.c.), mesajlarını peygamberleri vasıtasıyla insanlara ulaştırır. Buna göre nübüvvet, peygamberliğin imkânını, diğer peygamberlerin risaletini, vahyi, ilahî kitapları, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğinin ispatını kapsamaktadır.

Kelamın bir diğer önemli konusu da ahiret inancıdır. Kur'an'da insanların bu dünyadaki söz ve davranışlarından sorumlu oldukları dile getirilir. Ahiret inancıyla ilgili deliller ortaya konarak ahiretin varlığı ve aşamaları hakkında bilgi verilir.

T TARTIŞALIM

Bir ilmin önemi, o ilmin konusuna ve muhtevasına göre belirlenip değerlendirilir. Aynı şekilde o ilimle elde edilen bilginin değeri de insana sağladığı fayda ile doğru orantılıdır.

Siz de buradan hareketle kelam ilminin konusunu ve muhtevasını göz önüne alarak onun önemini arkadaşlarınızla tartışınız.

4 Âl-i İmrân suresi, 191. ayet.
5 Enbiyâ suresi, 22. ayet.

Zamanla temel konuları açıklamada izlenen yol ve yöntemlerin değişmesi, felsefenin İslam dünyasında yayılması, dönemin sosyal ve kültürel değişimlerine bağlı olarak ortaya çıkan problemler kelamın konularının da genişlemesine sebep olmuştur. Bundan dolayı Gazzâlî (ö. 515/1111) başta olmak üzere bazı kelamcılar, kelamın konusunun varlık (mevcud) olduğunu söylemişlerdir. Felsefe ile kelamın iç içe geçtiği daha sonraki dönemlerde ise kelamın konusunu - dinî esaslarla uzak veya yakın bir ilişkisi bulunmak şartıyla - bilinebilen her şey (malum) oluşturmuştur.

İslam âlimlerine göre iman, bilgi temeli üzerine kurulur. Yanlış bilgiler hem tevhid ilkesinin zedelenmesine hem de inanç alanında birtakım sapmalara yol açmaktadır. Bilgisizlikten ve cehaletten kaynaklanan bu inanışların düzeltilmesi ancak inanç alanında doğru bilgilenme ile mümkündür. İşte kelam ilmi de ilahî vahye dayanan doğru bilgileri vererek insanları yanlış inançlardan korumayı ve doğru inancı bilgi ile temellendirmeyi amaçlamıştır. Böylece kelam, bir ilim olarak insanların inanç konusunda doğru bilgilenmesini sağlamaktadır. Bu sebepledir ki İslam âlimleri imanın tasdik ve ikrar boyutunun yanında bilgi boyutunun olduğuna da dikkat çekmişlerdir.

N NOT EDELİM

Kelam ilminin temel amacı, diğer İslami ilimlerde de olduğu gibi insanın dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmesini sağlamaktır. Bununla beraber kelam âlimleri bu temel gayenin dışında kelam ilminin gerçekleştirmeyi amaçladığı bazı hususları şu şekilde sıralamışlardır:

- ✓ Akli ve naklî delillerle desteklenmiş bir bilgiyle kişinin imanını taklit düzeyinden kurtarıp araştırma ile elde edilen gerçek ve sağlam (tahkikî) bir iman derecesine yükseltmek.
- ✓ Doğru bilgi vererek insanları yanlış inançlardan koruyup doğru inancı bilgi ile temellendirmek.
- ✓ Doğru yolu arayanları aydınlatıp onlara yol göstermek, şüpheleri ve itirazları ortadan kaldırarak inanmamakta inat edenlere cevap vermek.
- ✓ Diğer İslami ilimler için üzerinde hareket edebilecekleri sağlam bir inanç temeli oluşturmak.
- ✓ Tevhid inancını gönüllere yerleştirerek kişinin inancını güçlendirmek ve böylece amellerin bilinçli ve ihlaslı bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak.
- ✓ Sapkın düşünce sahiplerinin İslam'a yönelik itirazlarını akli ve nakli delillerle çürütüp onlara cevap vermek, iman esaslarını korumak ve savunmak.
- ✓ Hurafe ve batıl inançların neler olduğunu belirleyip Müslümanlar'ın bu konuda bilinçli olmalarını sağlamak.[6]

2. Kelam İlminin Doğuşu ve Gelişmesi

Kur'an'da insanlar, hem kendileri hem de diğer varlık ve olaylar üzerinde gözlem yapmaya, bu gözlemlerden yararlanarak varlıkları ve olayları yaratılış açısından düşünmeye davet edilmiştir. Bu şekilde düşünüp akıl yürütenlerin doğru bilgilere ulaşacakları vurgulanmış, buna karşılık atalarından öğrendikleri inançları taklit edenlerin hakikate ulaşamayacakları, dolayısıyla sapıklıkta kalacakları belirtilmiştir.[7]

Kur'an'da başta Allah'ın (c.c.) varlığı, birliği, peygamberlik, kader, iman-küfür, iyi-kötü davranışlar gibi birçok mesele ele alınmış, bu konuların akli delillerine temas edilmiştir. Değişik din mensuplarının batıl inanç ve davranışları açıklanarak eleştirilmiş, onlarla en uygun biçimde fikrî mücadele yollarına dikkat çekilmiştir. Tüm bunlar bir yönüyle kelam ilmini inşa etmeyi içeren bir süreci başlatmıştır.[8]

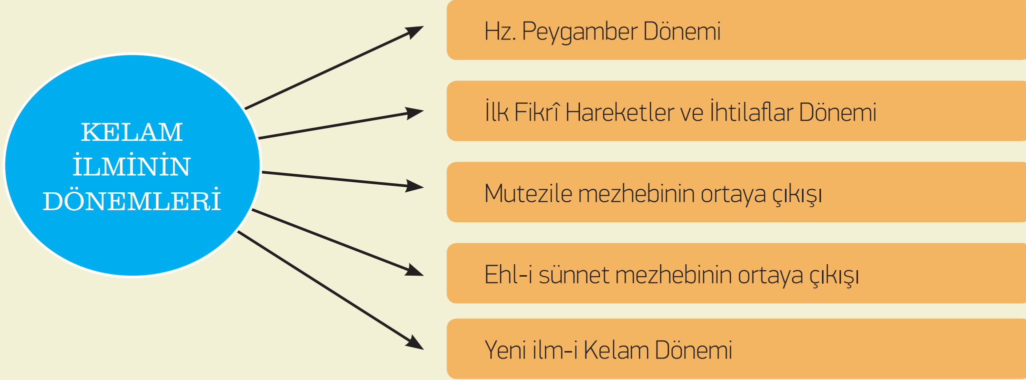
İ İNCELEYELİM

İmâm-ı Âzam'ın Fıkh-ı Ekber adlı eserini sınıfa getirerek konularını inceleyiniz.

Peygamber Efendimiz Allah'tan (c.c.) aldığı ilahî mesajları insanlara hem tebliğ etmiş hem de yaşayarak örnek olmuştur. Sahabîler de anlamakta zorlandıkları konuları hemen Hz. Peygamber'e arz etmişlerdir. Peygamberimiz de bu soruları onların kalplerini rahatlatacak şekilde cevaplandırmıştır. Peygamberimizin hayatta olduğu bu dönemde inanç alanında büyük bir problem ve ihtilaf ortaya çıkmamıştır. Bu sebeple, Hz. Peygamber döneminde, bütün İslami ilimlerde olduğu gibi, kelam ilminin de bugünkü şekliyle tedvin edilmiş olmasından söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte Kur'an'ın en önemli konularını teşkil eden Allah-âlem ilişkisi, ahiret hayatı, cennet ve cehennem gibi itikadi konular bu dönemde de üzerinde en çok durulan konulardı.

6 Kelamın amaçları konusunda bk. A. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş s. 398-399.
7 bk. Maide suresi, 104. ayet; Bakara suresi, 170. ayet.
8 Yusuf Şevki Yavuz, "Kelam", TDV İslam Ansiklopedisi, C 25, s. 198.

NOT EDELİM

Resulullah'a sorulan sorular, daha çok inancı kuvvetlendirmek ve dinî bilgilerini arttırmak içindi. Bu sebeple ashab, vahiyden başka kaynağa ihtiyaç duymuyor, Peygamberimizin cevabı ile yetiniyordu.[9]

Hz. Peygamber'in vefatı ile birlikte yeni bir süreç başlamıştır. Artık Müslümanlar bu süreçte inançla ilgili sorunların çözümü için Kur'an ayetlerini yorumlamaya ve Peygamberimizin sünnetine yönelmişlerdir. Bu şekilde karşılaştıkları problemleri çözmeye çalışmışlardır.

Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra gelişen fikrî ve siyasi olaylar, yeni anlayış ve farklı yorumları da beraberinde getirmiştir. İlk dönem İslam âlimleri, bu yeni anlayış ve farklı yorumlara karşı İslam itikadını savunma ve açıklama ihtiyacı duymuşlardır. Özellikle Raşid Halifeler Dönemi ve sonrasında İslam coğrafyasının hızlı bir şekilde genişlemesi, Müslümanlar'ın farklı kültürlerle karşılaşmasını da kaçınılmaz hâle getirmiştir. Bunun yanında tercümeler yoluyla Yunan felsefesinin İslam dünyasında yayılması Müslümanlar arasında birçok farklı düşüncenin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece İslam toplumunda yavaş yavaş ihtilaflar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra başlayıp hicri birinci asrı içine alan bu süreç kelam ilminin doğmasına zemin hazırlayan "ilk fikrî hareketler" devri olarak isimlendirilir. Bu dönemde yaşanan siyasi olaylar ve ihtilaflar nedeniyle ortaya çıkan büyük günah işleyenin durumu, iman-amel ilişkisi, kader meselesi, insan fiilleri ve hilafet gibi meseleler, inançla ilgili bazı tartışmaları ve farklı yeni yorumları da beraberinde getirmiştir. Böylece başta kelam ilmi olmak üzere diğer dinî ilimlerin ortaya çıkış süreci de başlamıştır.

Bu dönemin en önemli ismi, İmâm-ı Âzam Ebu Hanîfe'dir (ö. 150/767). Onun inançla ilgili konuları ele alan en önemli eseri ise **Fıkh-ı Ekber** adlı risalesidir. Ebu Hanîfe, fıkhı, "kişinin lehinde ve aleyhinde olan şeyleri bilmesi" şeklinde tarif ederek ibadet, amel ve ahlak konularının yanında inanç konularını da fıkhın kapsamı içerisine almıştır. "Fıkh-ı Ekber" ise onun terminolojisinde inanç konularını içeren ilmin adı olmuş ve sonraki dönemlerde usûlü'd-dîn ve kelam ilminin karşılığı olarak da anılmıştır.

Hicri I. asrın sonları ile II. asrın başlarından itibaren Müslümanlar arasında görüş ayrılıkları artmış, siyasi ve itikadi mezhepler ortaya çıkmaya başlamıştır. İslam düşünce tarihinde inanç konuları üzerinde düşünme ve bu alanda ilk defa akla dayalı yöntemleri kullanma Mutezile ile başlamıştır.

9 A.Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş, s. 408.

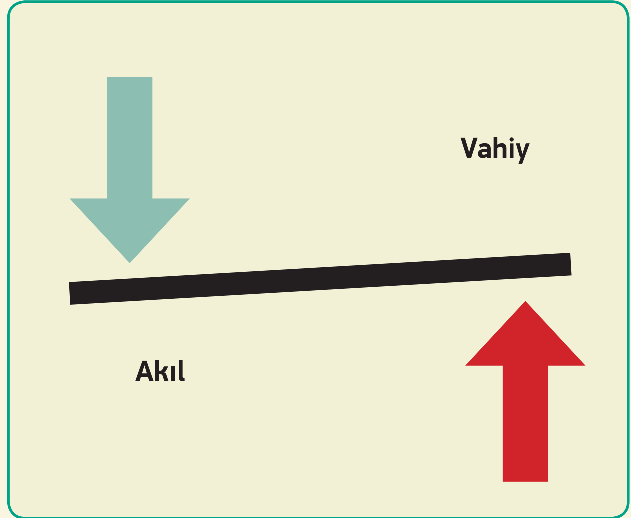
Bir kelam ekolü olarak ortaya çıkan Mutezile, İslam dininin aslî hükümlerinin temellendirilmesi, sistematik hâle getirilmesi, izah ve ispat edilmesi, karşı fikirlerin cevaplandırılması gibi konularla meşgul olmuştur.[10] Eski Yunan, İran ve Hint kültürlerinden yapılan felsefi eserlerin tercümelerinin de etkisiyle Mutezile, yabancı kültürlere karşı inanç esaslarının savunulmasında ve inançla ilgili problemlerin çözümünde aklı ön planda tutuyor ve nasları buna göre tevil ediyordu. "Kelamın doğuşu" olarak adlandırılan bu dönemde özellikle büyük günah işleyenin durumu (mürtekib-i kebire), imamet meselesi, Kur'an'ın yaratılıp yaratılmadığı (halku'l-Kur'an), Allah'ın (c.c.) görülmesi (Ruyetullah), Allah'ın (c.c.) sıfatları ve kader meselesi gibi hususlar temel tartışma konularını oluşturmuştur. Yaygın ve geleneksel görüşe göre Mutezile, Hasan el-Basrî'nin (ö.110/728) ders halkasından ayrılan Vâsıl b. Atâ'nın (ö. 131/748) öncülüğünde bir ekol hâline gelmiştir.[11]

Felsefi eserlerin tercümelerinin de etkisiyle İslam dünyasında kelami tartışmalar başlamıştır.

Hicri III. asırda inanç alanındaki ana ekoller ortaya çıkmış ve bu akımlar görüşlerini kendi metotlarıyla savunmaya başlamışlardır. Bu dönemde belirgin bir şekilde ekolleşen Ehl-i sünnet iki gruba ayrılarak gelişmiştir. Bunların ilki Ashabu'l-hadîs olarak isimlendirilen ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) öncülük ettiği akımdır. Buharî, Müslim, Ebu Dâvûd, Nesâî, Tirmizî gibi hadisçilerin de katkısıyla gelişen ve çoğunluğunu hadisçilerin oluşturduğu bu ekol, nasları anlamada sadece akılla hareket etme yaklaşımını benimseyen Mutezile kelam anlayışına karşı çıkmıştır.

Ehl-i sünnetin çoğunluğunu oluşturan ikinci grup ise dinî esasları vahyin öncülüğünde akli ilkelerle yorumlayıp temellendirme yöntemini benimsemiştir. İbn Küllâb (ö. 240/854) ve Hâris el-Muhâsibî'nin (ö. 243/857) öncülüğünde gelişen bu ekol daha sonra tamamen sistemleşecek olan Ehl-i sünnet düşüncesinin habercisi olarak kabul edilir.

Hicri IV. asır, Ehl-i sünnet kelam ekolünün kuruluş dönemi olarak kabul edilir. Kelam ilmi alanındaki Mutezile egemenliği, daha önce Mutezile mezhebine mensup olan İmam Ebü'l-Hasan el- Eş'arî (ö. 324/936) ile sona ermiştir. İmam Eş'arî, kelam anlayışını Basra ve Bağdat'ta yayarken, Ebu Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944) ise Maveraünnehir'de Ehl-i sünnet kelamının ikinci büyük ekolünün kurulmasını sağlamıştır.

Ehl-i sünnet kelamının öncü imamları vahyi esas alarak karşılaşılan yeni durumları akli ilkelerle temellendirmişlerdir.

Kurucularının adından hareketle Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye olarak adlandırılan bu iki ekol, küçük farklarla ehli sünnetin inanç konularına getirdiği esasları belirleyip sistemleştirmişlerdir. Böylece kelam âlimleri, itikadi meselelerde aklın rolünü kabul etmiş, gerektiğinde iman meselelerini akli yollarla izah edip tevile başvurarak kelam metodunu kullanır hâle getirmişlerdir. Ehl-i sünnet kelamcıları bilginin kaynakları meselesinde vahiy-akıl dengesini gözeten bir yaklaşıma sahiptir. Ehl-i sünnet ekollerinde bilginin kaynakları havass-ı selîme, akl-ı selîm ve haber-i sadık olarak kabul edilir.

10 İlyas Çelebi, "Mu'tezile", TDV İslam Ansiklopedisi, C 31, s. 395.
11 A. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş, s. 416.

B BİLGİ KUTUSU

Kelam ilmine göre bilgi elde etme yollarından biri olan ve herhangi bir etkenle kendisine ait özelliğini kaybetmemiş bulunan beş duyuya havass-ı selîme denir. Bunlar işitme, görme, koku alma, tatma ve dokunma duyularıdır. Akl-ı selîm; sağduyu, hüküm ve kararlarında doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırma yetisidir. İnsanın doğru karar vermesini sağlayan, herhangi bir olumsuzluktan veya ortamın kötülüğünden etkilenmeyen, yaratılışındaki temizliği koruyan akla akl-ı selîm denir. Haber-i sadık ise hem peygamberlerin haber verdiği vahiyler hem de mütevatir haber için kullanılır.

İmam Eş'arî'nin yorumlarını geliştiren Bâkıllâni (ö. 403/1013) ve İmâmü'l Haremeyn Cüveynî (ö. 478/1085) ile İmam Mâtürîdî'nin yorumlarını geliştiren Ebü'l-Muîn en-Nesefî (ö. 508/1115) bu dönemin diğer meşhur kelam âlimleridir.

Kelam ilmi İmam Gazzâlî (öl. 555/1111) ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. Kelam ve felsefenin iç içe geçtiği bu dönemde İmam Gazzâlî, bir yandan İslam akaidiyle uyuşmayan felsefi görüşleri eleştirmek amacıyla bu disipline ağırlık vermiş, diğer yandan da mantığı kelama dâhil etmiştir. Ayrıca tasavvufla kelamı uzlaştırmaya da çaba göstermiştir.

Yaygın ve geleneksel anlayışa göre Gazzâlî öncesi döneme Mütekaddimîn Dönemi adı verilirken Gazzâlî sonrası döneme Müteahhirîn Dönemi denmiştir.[12] Gazzâlî'den sonra yaşamış Müteahhirîn Dönemi ünlü kelam âlimleri arasında Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210), Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286), Sa`düddîn Teftâzânî (ö. 793/1391), Seyyid Şerif Cürcânî (ö. 816/1413) , İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) sayılabilir.

XIX. yüzyıldan günümüze kadar geçen süre ise kaynaklarımızda Yeni İlm-i Kelam Dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde kelam ilmi, felsefi bir görüş olarak materyalizmi bütün biçimleriyle reddeden, biyoloji ve psikoloji disiplinleri üzerinden gelen Darwinizm ve Freudizm akımlarının eleştirilerini cevaplayan, yeni felsefi akımları İslam esasları açısından eleştiren, tabiî bilimlerden yararlanarak Allah'ın (c.c.) varlığını kanıtlayan, İslam'ın inanç ilkelerini açıklayan bir ilim durumuna gelmiştir.[13]

B BİLGİ KUTUSU

Kelam ilminde dönüm noktası kabul edilen İmam Gazzâlî'den önceki kelamcılara mütekaddimîn (önceki dönem) kelamcıları, sonrakilere ise müteahhirîn (sonraki dönem) kelamcıları denir.

3. Kelam İlminin İslami İlimlerle İlişkisi

İslam âlimlerinin çoğunluğu kelamı önemli görmüş, onu öğrenip geliştirmenin farz-ı kifaye türünden bir yükümlülük olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüşü savunan âlimlerin temel gerekçeleri şöyle özetlenebilir: Kelam, İslam'ın ana ilkelerini belirleyip temellendiren bir disiplin olduğuna göre dinî ilimlerin aslını oluşturur, diğer İslami ilimler ise bu asıl ve temele dayanmaktadır. Çünkü Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliği, peygamberliğin gerekliliği, ahiretin gerçekliği, ibadetlerin yanı sıra diğer dinî hükümlerin ispatı yapılmadan diğer İslami esaslardan bahsetmek mümkün değildir.

Kelam bugün de dinî hayat için gerekli olan bir disiplindir. Zira İslam dünyasında inançla alakalı güncel meselelere çözüm üretilmesi hem geçmişten gelen kültürü irdelemeye tabi tutmak hem de güncel sorunlar konusunda akıl yürütmekle mümkündür. Bunu sağlayacak İslami ilimlerin başında kelam gelir.[14]

12 Bekir Topaloğlu, Kelam İlmi Giriş, s. 36.
13 A. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş, s. 428.
14 Yusuf Şevki Yavuz, "Kelam", TDV İslam Ansiklopedisi, C 25, s. 197-198.

Y YORUMLAYALIM

"Dinî ilimler içinde külli olan kelamdır. Fıkıh, usûl-i fıkıh, hadis ve tefsir gibi diğer ilimler ise cüzi ilimlerdir.

- ✓ Müfessir, kelamcının inceleme alanına giren şeyler arasından özel birini yani Kitap'ı alır ve onun tefsiriyle uğraşır.
- ✓ Muhaddis, kelamcının inceleme alanına giren şeyler arasından özel birini yani sünneti alır ve bunun sübût yollarını araştırır.
- ✓ Fakih bunlar arasından özel birini, yani mükellefin fiilini alır ve hükümlerini belirtir.

Öyleyse kelam ilmi bütün dinî ilimlerin ilkelerini ispat görevini yüklenmiş olmaktadır."

(Gazzâlî, el-Mustasfâ, C. 1, s. 5-7.)

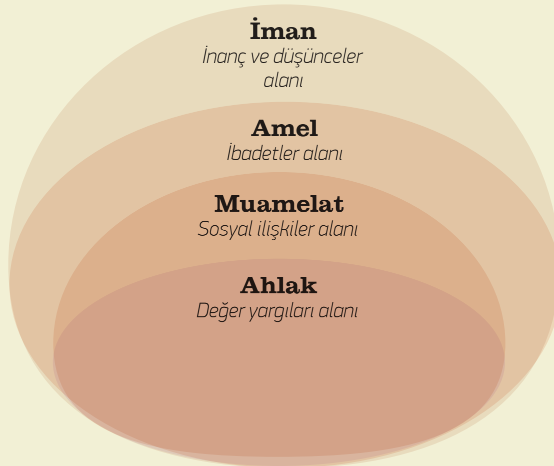
Yukarıda verilen bilgiye göre, kelam ilminin diğer ilimlerle ilişkisini arkadaşlarınızla yorumlayınız.

Kelam ilmi, dinin inanç ilkelerini, akıl doğrultusunda temellendirip açıklarken aynı zamanda İslam inancına yönelik içeriden ve dışarıdan yapılabilecek olan itirazları cevaplar. İnanç alanında ortaya çıkan şüphe ve tereddütleri çürütmeye çalışır. İslam inanç sistemini sarsmayı amaçlayan akımları, zamanla oluşan hurafe ve bâtıl inançları tespit ederek bunlarla mücadele etmek de kelam ilminin önemli bir görevidir.

Kelam ilmi, konusu itibariyle çok geniş ve kapsamlı bir disiplindir. Kullandığı deliller ve izlediği yöntem bakımından da sağlam ve tutarlı bir ilimdir. Fert ve toplum hayatında dinin ahlaki ve amelî boyutunun eksiksiz olarak uygulanması, inanç esaslarının doğru bir şekilde anlaşılmasına bağlıdır. Kelam ilminin müminlere en önemli katkılarından biri de dinin inanç esaslarını doğru bir şekilde temellendirerek müminleri sağlam ve tutarlı bir dünya görüşüne ulaştırmaktır.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra toplumsal şartların ve olayların değişmesiyle birlikte yeni problemlere cevap vermek için zamanla kelam ilmi gibi birçok ilim dalı ortaya çıkmıştır. Tefsir, hadis, fıkıh, mezhepler tarihi gibi ilimler bunlardan bazılarıdır. Aslında bütün bu İslami ilimlerin ortak amacı, İslam'ın evrensel hükümlerinin daha iyi anlaşılması ve yaşanmasını sağlamaktır.

B BİLGİ KUTUSU

İslam dininin muhtevasını oluşturan temel esaslar şunlardır:

- ✓ İman
- ✓ Amel
- ✓ Muamelat
- ✓ Ahlak

İslam dininin bütün hükümleri, tevhid inancı ekseninde iman, amel, ahlaktan ve muamelattan oluşan temel esaslar üzerine bina edilir. Bu açıdan bakıldığında İslam'ın gerçekleştirmek istediği öncelikli hedef, sahih ve sağlam bir imandır. Daha sonra ise bu sahih ve sağlam itikat üzerine inşa edilecek ve kişiyi dünya ve ahirette kurtuluşa götürecek diğer amelî ve ahlaki hükümler gelir. Bu anlamda kelam ilminin Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliği, nübüvvet ve ahiret gibi inanç esaslarını sağlam bir şekilde temellendirip açıklaması diğer İslam ilimleri açısından da oldukça önemlidir. Zira başta ibadetler olmak üzere diğer tüm davranışlarımız sağlam bir inanca dayanmadan sadece şekilden öte bir anlam taşımayacaktır. Şu hâlde din, sağlam bir iman üzerine kurulmuş, bilinçli bir amel, içten ve duyarlı bir ahlaki davranış bütünlüğünün adıdır.

Kelam ilmi hem konusu hem de amacı itibariyle diğer dinî ilimlerin esas ve dayanağı konumundadır. Çünkü inanç esasları sahih ve sağlam bir şekilde ortaya konmadan bunlar üzerine inşa edilebilecek fıkıh, tefsir, hadis ve benzeri ilimlerden söz edilemez. Zira dinin amelî ve ahlaki boyutuyla ilgili diğer bütün ilke ve uygulamalar ancak Allah'ın (c.c.) varlığıyla anlam kazanır. Eğer Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliği ile peygamberlik ve diğer iman esasları kabul edilmez ise O'nun kitabının anlaşılması ve yorumunu konu edinen tefsir ilminin de bir anlamı olmaz. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in söz ve fiillerini konu edinen ve dinin ikinci kaynağı olan hadis ilminin de bir anlamı olmaz. Dolayısıyla İslam âlimlerimiz ilimleri sınıflandırırken kelam ilminin bu yönüne işaret etmişlerdir.

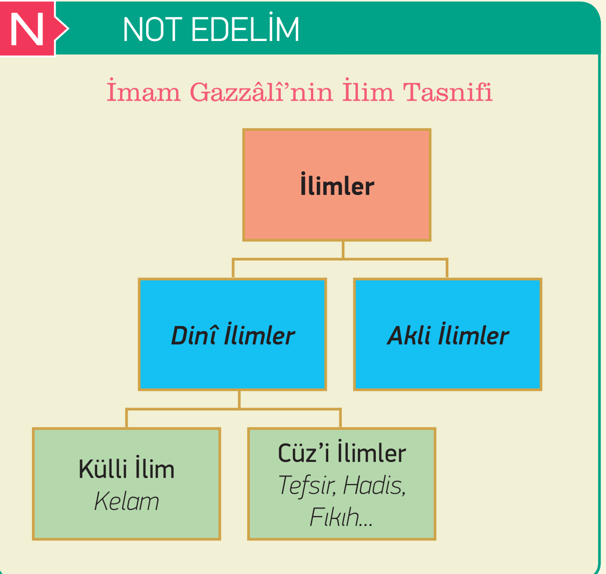
Büyük İslam bilginlerinden Teftâzânî kelamı İslami ilimler içerisinde, "eşrefü'l-ulûm" olarak yani en önemli, en şerefli ilim olarak saymış ve onu şer'î hükümlerin esası ve dinî ilimlerin başı olarak zikretmiştir.[15] İmam Gazzâlî de el-Mustasfâ adlı eserinde "Dinî ilimler içinde külli olan kelamdır. Fıkıh, usûl-i fıkıh, hadis ve tefsir gibi diğer ilimler ise cüzi ilimlerdir."[16] diyerek kelam ilminin diğer ilimlerin teorik ve temel çerçevesini belirleyen en kapsamlı ilim dalı olduğunu belirtmiştir.

Aslında İslami ilimler birbirlerinden bağımsız birer disiplin değillerdir. Her biri kendi alanı içerisinde faaliyet gösterirken gerek konu ve yöntem gerekse elde edilen veriler açısından birbirlerinden karşılıklı istifade ederler. Örneğin, kelam ilminde yapılan tartışma ve açıklamalar hem tefsir ilminde inançla ilgili Kur'an ayetlerinin yorumlanmasında hem de hadis ilminde itikatla ilgili hadislerin anlaşılmasında belirleyici olmuştur. Ama aynı şekilde kelam ilmi de, iman esaslarını izah ederken hem tefsir ilminin Kur'an ayetleriyle ilgili açıklamalarından hem de hadis ilminin verilerinden faydalanır.

Fıkıh ile kelam biliminin ilişkisi daha çok Kur'an'daki hükümlerin sebep ve hikmetleri, neden ve niçinlerinin akıl ile yorumlanıp yorumlanamayacakları şeklindeki konulara bağlıdır. Ayrıca fıkıh âlimi, mükellefin davranışlarını ve bu davranışlara ait hükümleri delillendirip açıklarken kelam âlimi aynı davranışları kişinin hür iradesi ile gerçekleştirdiği eylemler olarak ispat etmeye çalışır.

Kelamla bağlantılı olan ilim dallarından biri de mezhepler tarihidir. Kelam, daha çok inançla ilgili fikir ve problemlerle ilgilenirken mezhepler tarihi ise bunların tarihî süreçlerini, hangi fikrin nasıl bir ortamda doğduğunu konu edinir ve bu alanda kelamın sağlıklı verilere ulaşmasına yardımcı olur.

Sonuç olarak din, iman ve amelden yani pratik hayatta gerçekleştirdiğimiz eylemlerden oluşan bir kurallar bütünüdür. Bu bakımdan dinin bütün hükümleri, başlangıçta iman ilkeleri üzerine oturur. Ancak ondan sonra fiilî hayat bir anlam ve değer kazanır. Bu sebeple kelam, İslam ilimlerinin temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte bütün ilimler önemlidir ve hepsinin dinî

15 Teftâzânî, Kelam İlmi ve İslam Akâidi (Şerhu'l-Akâid), s. 85.
16 Gazzâlî, el-Mustasfâ, C 1, s. 5.

hayattaki yeri farklıdır. Bir bütün olarak ele alındığında İslam ilimlerinin hepsinin Allah'ın (c.c.) mesajının anlaşılması, yorumlanması ve uygulanmasında ayrı ayrı görevleri olduğu görülür.

4. Kelam İlminin Diğer İlimlerle İlişkisi

Felsefe varlık, bilgi ve değer alanlarıyla ilgili problemleri, akılcı ve eleştirel yöntemlerle inceleyip temellendiren sistemli bilgi faaliyeti olarak tanımlanabilir. Buradan hareketle kelamın konusu ile felsefenin konusu aynıdır. Her ikisi de varlık, bilgi ve değerler konusuyla ilgilenir. Ancak bu iki ilim dalının amaçları ve takip ettikleri metot birbirinden farklıdır.

Felsefe de kelam gibi varlıkların başlangıç ve sonlarından (mebde ve meâd) bahseder. Ancak bunu yaparken sadece aklın verileri ile hareket eder, dini ve vahyi kaynak olarak belirleyici kabul etmez. Kelam ise dinî meselelerde temel kaynak olan vahyi esas alır ve ele aldığı konulara din eksenli yaklaşır. Ayrıca felsefeye göre insan için bilgi kaynakları sadece beş duyu ve akıldır. Kelamda ise insan bilgiyi üç kaynaktan elde eder: Doğru haber (haber-i sadık), duyu organlarının verileri (havass-ı selîme) ve akıl (akl-ı selîm).

Kelam ilmi başta felsefe olmak üzere varlık âlemiyle ilgilenen diğer ilimlerle ilişkilidir.

Netice olarak, kelam ilmi nakli ve aklı bir arada tutan, her birine yerine ve durumuna göre değer veren metoduyla, meseleleri sadece akılla çözmeye çalışan felsefeden ayrılmaktadır. Kelam metodu genel olarak vahiy ile aklı bir arada tutmayı temel almaktadır. Onun için kelam, her ne kadar akli delilleri kullansa da sonuçta bu delillerin doğruluğunu dinî delillere de dayandırmak durumundadır

B BULALIM

Öğrendiklerinizden hareketle kelam ve felsefe arasındaki farkları ve benzerlikleri bularak aşağıdaki boşluklara yazınız.

Farklar:

....

....

....

....

Benzerlikler:

....

....

....

....

Allah'ın (c.c.) mutlak varlığı ve birliği yanında O'nun varlık âlemiyle ilişkisinden de bahseden kelam ilmi, varlıklar âlemiyle ilgilenen fizik, kimya, biyoloji, coğrafya, astronomi gibi diğer tabiî ilimlerle de ilişkilidir. Söz konusu bu ilimler de tıpkı kelam ilmi gibi temelde varlık âlemini ve bu âlemde meydana gelen olgu ve olayları konu edinirler. Bu sebeple kelam ilmi tabiî ilimlerin elde ettiği sonuç ve verilerden de istifade eder ve o alana ilgisiz kalmaz.

Kelam ilmi tabiî ilimlerin elde ettiği sonuç ve verilerden de istifade eder.

Ancak bu ilimler varlık âlemiyle ilgilenirken varlıkları başlangıç ve sonuçları itibariyle ele almazlar. Ayrıca onlar, sadece bu âlemde bilinen ve duyu organlarıyla anlaşılabilen varlıkları konu edinirler. Ama onları var eden bir ilk sebebin bulunup bulunmadığını ve fizikötesi dediğimiz bir âlemin olup olmadığını araştırmazlar. Dolayısıyla onlar, bu varlıkların yaratılmalarındaki maksat ve hikmeti sorgulamadıkları gibi, varlıklarını yitirdikten ya da öldükten sonra ne olacakları sorularına da cevap aramazlar. Hâlbuki kelam ilmi bu sorulara cevap vermeye ve varlığın nedenini ve niçinini araştırmaya çalışır.[17]

Tabiî bilimler de âlemi konu edinerek onun nasıl var olduğunu, âlemi oluşturan unsurları ve özelliklerini farklı açılardan ele alır. Örneğin fizik, âlemdeki maddeyi ve maddeler arası ilişkileri ele alırken coğrafya, insanlar ve yer (mekân) ile bunlar arasındaki ilişkiyi neden-sonuç ilkesine bağlı olarak inceleyen bir bilim dalıdır. Biyoloji insanın fiziksel yapısı, bitkiler ve hayvanlar hakkındaki araştırmalarıyla tüm canlıları inceler. Kelam ise bütün bu ilimlerin ilgi alanına giren tüm âlemi, yaratılışı ve yaratıcıyı göstermesi açısından ele alır.

Allah'ı tanımanın yolu eserlerini tanımaktan geçer. Zira beşerî bilimlerin inceleme konusu olan varlık âlemi, tümüyle Allah'ın mülkü ve yarattığıdır.

Daha önce belirtildiği gibi kelam öncelikle Allah'ın (c.c.) varlığının delillerini, bazen Kur'an ayetlerinden hareketle bazen insanın özelliklerinden hareketle bazen de Allah'ın (c.c.) ayeti olarak kabul edilen tabiattan hareketle izah eder. Bu anlamda kelam ilmi, alt konularını oluşturan varlığın niceliği ve niteliğiyle ilgili bilgilere ulaşmak için zaman zaman fizik, kimya, coğrafya, biyoloji ve astronomi gibi tabiat bilimlerinin elde ettiği verilerden de faydalanır.

Kelam ilmi insan ve toplum bilimleriyle de yakından ilgilidir. İnanç alanıyla ilgilenen kelam ilminin, amacını gerçekleştirmede başarılı olabilmesi için insanî ve toplumsal olguya, sosyal olaylara ve onları etkileyen dinamiklere dikkat etmesi ve onlardan yararlanması gerekir. Bunun için de sosyal ve beşerî bilimlerin değerlendirmelerinden istifade etmelidir. Özellikle fert ve kitle psikolojisinden, din sosyolojisinden, insanın davranışlarını iyi ve kötü ekseninde değerlendiren ahlak ilminin verilerinden yararlanmak, çağa hitap etmek durumunda olan bir kelam ilmi için elzemdir.[18]

5. Kelam İlminin Yöntemi

Kelam ilmi tarihî süreç içerisinde iki temel bilgi kaynağına dayanarak yöntemini geliştirmiştir. Bunlardan birincisi vahiy, diğeri de akl-ı selîmdir. Kelam ilminin ele aldığı iman esasları vahiy ile belirlendiği için bu aşamada aklın bir rolü yoktur. Ancak vahyin anlaşılması ve inanç esaslarının temellendirilmesinde kelam ilmine göre insanın aklından ve duyularından başka kullanabileceği bir araç da yoktur. Bu nedenle kelam ilmi, ele aldığı konuları mantık kanunlarına uygun olarak akli bir yöntemle açıklar. Kur'an baştan sona hep akla hitap etmekte, sürekli aklın çalıştırılmasını ve onun verilerinden yararlanılmasını istemektedir.

17 Cağfer Karadaş, Kelama Giriş, s. 4.
18 Cağfer Karadaş, Kelama Giriş, s. 19.

وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فٖى اَصْحَابِ السَّعٖيرِ

“Yine şöyle derler: Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık şu yakıcı ateşin içinde olmazdık.”[19] ayetinde de işaret edildiği gibi aklın, doğruya ve gerçeğe ulaşmanın bir aracı olduğunu ifade eden Kur'an, onun verilerinden yararlanmamanın da akılsızlık olduğunu söylemektedir. Bu sebepledir ki selîm akıl, kelam ilminin belirlemiş olduğu yöntemin ikinci ana hareket noktasıdır.

Kelam ilmi fizikî âlemle ilgili duyu organlarının verilerini, akli konularda aklın ilkelerini, gayb âlemi ve inanç alanı ile ilgili konularda ise vahyi esas almaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi inanç esaslarının ispat edilmesinde ve açıklanmasında kelam ilmi aklı ön planda tutar. Böylece vahiy ile aklın uyumu sağlanarak itikat esasları açıklanıp ispat edilir.

Kur'an, sürekli olarak aklın doğruya ve gerçeğe ulaşmanın bir aracı olduğunu ifade etmektedir.

Kelam âlimleri vahyin ve aklın uyumunun önemine dikkat çekerek sahih nakil ile selîm aklın birbiriyle çatışmayacağını belirtmişlerdir. Zira akıl, insanın her türlü dinî emir ve yasaklara uymakla mükellef tutulmasının temel şartıdır. Bu nedenle İslam dini akıldan yoksun bulunanlara hiçbir dinî, ahlaki ya da hukuki sorumluluk yüklememiştir.

B BİLGİ KUTUSU

Normatif; Bir kural değeri taşıyan, normlarla ilgili değer hükümleri koyan yöntem yada disiplin. “Normatif ahlak.” “Normatif gramer.” “Normatif yargı.” ”Normatif yöntem” gibi.

Kelam ilmi, genellikle tümevarım ve temsil yöntemlerini kullanır. Tümevarım; tek tek olgulardan, genel önermelere varan, bilinen olgu ve olaylardan hareketle genel bir kurala ya da sonuca ulaşan akıl yürütmedir. Temsil ise iki farklı şey arasındaki ortak bir özelliği bularak bunlardan birinin sahip olduğu özelliğin diğerinde de bulunduğu sonucuna ulaşmaktır. Görünene dayanarak görünmeyeni dillendirmek ya da bilinenden hareketle bilinmeyenin bilgisine ulaşmak şeklinde de ifade edilen bu yöntem, kelam âlimlerinin en fazla başvurduğu akıl yürütme yöntemlerinden biridir. Kelam âlimleri kullandıkları bu yöntemlerle, görünene dayanarak görünmeyeni delillendirmeye ya da bilinenden hareketle bilinmeyeni tanımlamaya çalışırlar. Böylece varlıkların yaratılışlarındaki mükemmellikten hareketle evrenin düzenine ve Allah'ın (c.c.) varlığına ulaşırlar.

Kelam ilminin meselelere yaklaşımı normatiftir. Yani inanç ve düşünce ile alakalı hususlarda kesin hükümler ve kurallar ortaya koyar. “Cennet ve cehennem haktır.”, “İnanç esaslarını kalben tasdik eden mümindir.”, “İnanç esaslarından herhangi birini inkâr eden kâfir olur.” gibi hüküm ifade eden cümle ve önermeler kelam ilminin normatif oluşuna örnektir.

Kur'an'da birçok yerde Allah'ın (c.c.) yaratmasını konu edinen ayetler bizleri tek tek olgu ve olaylardan hareket ederek genel sonuçlara ulaşmaya yönlendirir. Örneğin Kur'an'da, **“Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek.”**[20] şeklinde Allah'ın (c.c.) insanı ahirette nasıl yeniden dirilteceğini soran müşriklere hitaben Hz. Peygamber'in şöyle cevap vermesi istenir: **“De ki: Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir. O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır. Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz. Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet yeter. O, hakkıyla yaratandır, hakkıyla bilendir.”**[21]

19 Mülk suresi, 10. ayet.
20 Yâsîn suresi, 78. ayet.
21 Yâsîn suresi, 79-81. ayetler.

NOT EDELİM

وَهُوَ الَّذٖى يُحْيٖي وَيُمٖيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ

"Ve O, yaşatan ve öldürendir; gecenin ve gündüzün değişmesi O'nun eseridir. Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?"

(Müminûn suresi, 80. ayet)

وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَثَّ فٖيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ اِذَا يَشَاءُ قَدٖيرٌ

"Gökleri, yeri ve bu ikisi içinde yaydığı canlıları yaratması, O'nun varlığının delillerindendir. O, dilediği zaman, onları bir araya getirmeye de gücü yetendir."[22]

Bu ayette de Yüce Allah gökleri, yeri ve bu ikisi arasındaki canlıları yaratmasını kendi varlığının delilleri olarak zikretmiştir. Allah'ın (c.c.) her şeyin yaratıcısı olması O'nun varlığının en önemli delilidir. Aynı şekilde ayetteki "gücü yetendir" ifadesiyle de Yüce Allah kâinat ve tüm canlılar üzerindeki mutlak gücünü ve tasarrufunu vurgulamaktadır.

Netice olarak Kur'an, Allah'ın (c.c.) insanı yaratmış olmasını ve kâinatta kurduğu düzeni, âlemde var olan her şeyi O'nun yegâne yaratıcı olduğuna delil, ayet ve işaret olarak gösterir. Bunun yanında Kur'an'ın Allah (c.c.) tarafından vahyedilmiş olması hakikati de Allah'ın (c.c.) varlığı konusunda en büyük bir ayet ve delildir.

İNCELEYELİM

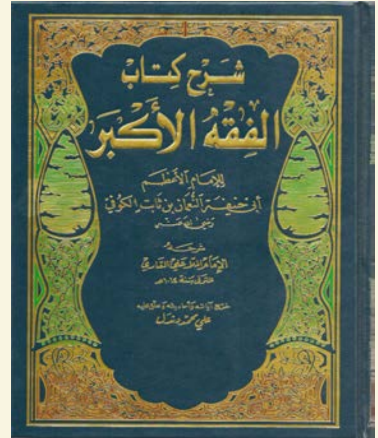
Kelam ilmi ile ilgili daha geniş bilgi için aşağıdaki eserleri inceleyebilirsiniz:

- ✓ Bekir Topaloğlu'nun Kelam İlmine Giriş
- ✓ Saim Kılavuz'un Ana Hatlarıyla İslam Akâidi ve Kelam'a Giriş

Tarihi süreç içerisinde kelam ilmiyle alakalı telif ve tercüme pek çok eser yayımlanmıştır. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

1. el-Fıkhu'l-Ekber, İmam-ı A'zam Ebu Hanîfe (ö. 150/767)

Kelam ilminin doğmasına zemin hazırlayan başlangıç devri eserlerinden olan Fıkh-ı Ekber, İmam-ı Âzam Ebu Hanîfe'nin inançla ilgili konuları ele alan risalesidir. Ebu Hanîfe devrinde, İslami ilimler bağımsız birer disiplin hâline gelmemişti. Fıkıh terim olarak, kelam ilmi ve inanç esaslarını da içine alıyordu. Bu sebeple Ebu Hanîfe, ibadet, amel ve ahlak konularının yanında inanç konularını da fıkhın kapsamı içerisinde değerlendirmiştir. Böylece "Fıkh-ı Ekber" onun terminolojisinde inanç konularını ele alan ilmin adı olmuş ve sonraki dönemlerde, usûlü'd-dîn ve kelam ilminin karşılığı olarak da anılmıştır. Fıkh-ı Ekber'in birçok şerhi yapılmıştır. Büyük İslam âlimi Aliyyü'l-Kârî'nin yaptığı şerh, İslam dünyasında Fıkh-ı Ekber'in en çok tanınan şerhlerinden biridir. Bu eser Türkçeye çevrilerek basılmıştır.

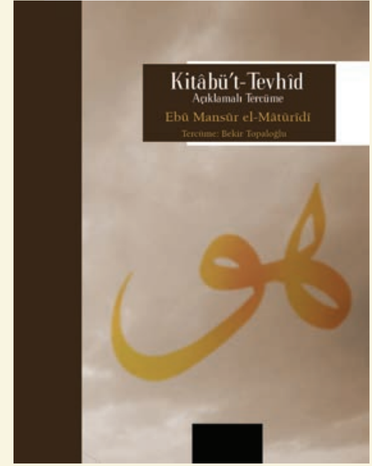
Büyük İslam âlimi Aliyyü'l-Kârî'nin yaptığı Fıkh-ı Ekber şerhi.

22 Şûrâ suresi, 29. ayet.

2. Kitâbu't-Tevhîd, Ebu Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944)

Ehl-i sünnet kelam ekolünün sistematik olarak kurulmasına öncülük eden İmam Mâtürîdî'nin Kitâbü't-Tevhîd adlı eseri, naklin yanında akla da önem veren kelam telif türünün ilk eseridir.

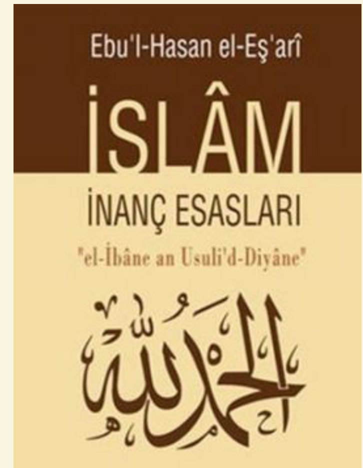
Kitâbü't-Tevhîd bir mukaddimeden sonra beş bölümden oluşur. Eserin birinci bölümü ilâhiyyât konularını içermekte olup burada âlemin yaratılmışlığı, Allah'ın (c.c.) varlığı, birliği, sıfatları, fiilleri bunlarla birlikte özel olarak da kelam sıfatı ve ruyetullah konuları işlenmiştir. Nübüvvet konularına ayrılan ikinci bölümde nübüvvetin akaid içindeki yeri, insanlığın nübüvvete olan ihtiyacı, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nübüvvetinin ispatı, Hristiyanların Hz. İsa'nın ulûhiyyeti hakkındaki görüşlerinin tenkidine yer verilmiştir. Kitabın üçüncü bölümü kaza ve kadere ayrılmıştır. Dördüncü ve beşinci bölümlerde de ahiret konularından bahsedilir.

Kitâbu't- Tevhîd Türkçeye de tercüme edilmiştir.

3. el-İbâne an Usûli'd-Diyâne, Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî (ö. 324/935-36)

Eş'ârî kelam ekolünün öncüsü Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî'ye ait olan el İbâne an Usûli'd Diyâne, ilk dönemlerde yazılan ve Ehl-i sünnet kelam anlayışının sistematik hâle gelmesine zemin hazırlayan eserlerin başında gelir. Bir mukaddime ve on dört bölümden oluşan eserin mukaddimesinin ilk bölümünde sünnete bağlılığın önemi vurgulandıktan sonra Mu'tezile ile Kaderiyye'nin çeşitli gruplarına ait görüşleri ele alınarak eleştirilir, ikinci bölümünde ise selef âlimlerinin aynı konulardaki kanaatleri dile getirilir.

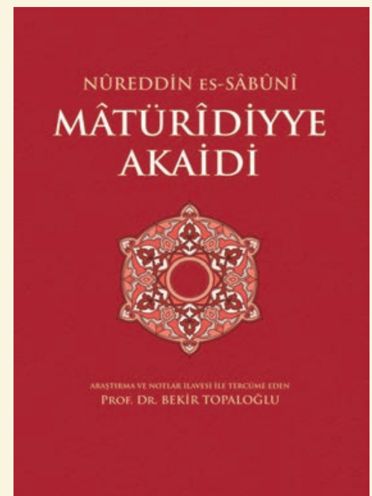
Ebu'l Hasan el-Eş'arî'nin ilk dönem kaynak eserlerindendir.

On dört bölümden oluşan eserin birinci bölümü ruyetullaha tahsis edilmiş olup burada Allah'ın cennette görüleceğini kabul etmeyen Mutezile eleştirilmektedir. İki, üç ve dördüncü bölümleri Halku'l-Kur'ân konusuna, beşinci ve altıncı bölümleri de "istivâ, nüzûl, ayn, yed" gibi haberî sıfatlara ayrılmıştır. Yedinci bölümünde Allah'ın ilim sıfatına; sekiz, dokuz ve onuncu bölümleri de kader konularına; on bir, on iki ve on üçüncü bölümlerinde şefaat ve kabir azabı konularına temas edilen eserin son bölümünde ise Ehl-i sünnet ile Şiî grupları arasında tartışma konusu olan imamet meselesi ele alınmaktadır. Birçok dile tercüme edilen eser, Türkçeye de tercüme edilmiştir.

4. Mâtürîdiyye Akâidi, Nûreddin Es Sâbunî (ö. 580/1184)

Mâtürîdiyye Akâidi, Mâtürîdî ekolüne tabi âlimlerden Buharalı Nûreddin es-Sâbûnî'nin el-Bidâye fî usûli'd-dîn isimli kitabıdır. Müellif önce el-Kifâye adıyla hacimli bir eser yazmış, sonra bunu özetleyerek el-Bidâye'yi meydana getirmiştir. Klasik kelam kitaplarının hemen bütün konularını içeren eserin dili sağlam, tertibi güzel, ifadesi açıktır.

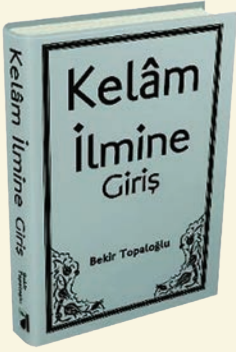
Mâtürîdiyye Akâidi, Türkçeye tercüme edilerek Arapça metni ile birlikte yayımlanmıştır. Bu eser, Mâtürîdî kelam ekolünün gerek üslup ve ifade gerek plan ve muhteva bakımından klasik bir eseri konumundadır.

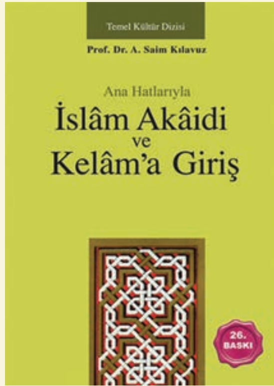
Mâtürîdiyye Akâidi Arapça metni ile birlikte yayımlanmıştır.

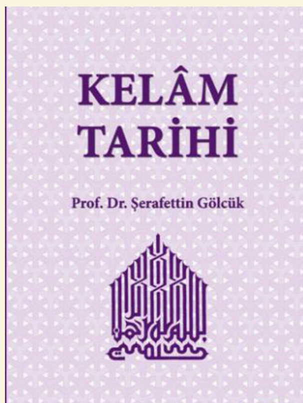
Yeni İlm-i Kelam.

Kelam İlmine Giriş

Ana Hatlarıya İslâm Akaidi ve Kelam'a Giriş

Kelam Tarihi

5. Yeni İlm-i Kelam, İsmail Hakkı İzmirli (1869-1946)

Yeni ilm-i kelam döneminin Türkiye'deki en önemli temsilcisi sayılan İzmirli İsmail Hakkı, Osmanlıların son döneminde yetişen önemli fikir ve ilim adamlarındandır. Yeni İlm-i Kelam adlı eseri zamanın ihtiyaçlarına göre yeni bir metotla kelam konularını kaleme aldığı en önemli eserlerden biridir.

Bu eserinin en belirgin özelliği benzerleri arasında modern bilim ve felsefenin görüşlerine en fazla yer verilen bir kitap olmasıdır. Bilgi bahsi ve tabiat konuları hakkında İslam düşünürlerinin yanı sıra, bazen filozofların isimleri de verilerek modern düşünceye, o günkü fizik ve kimyaya atıflarda bulunulmuştur.

6. Kelam İlmine Giriş, Bekir Topaloğlu (1936-2016)

Kelam İlmine Giriş, son dönemlerde yazılan kelam ilmine dair önemli kitaplarımızdandır. İki bölümden oluşan kitapta önce kelam ilminin tarihçesi verilmiş, çeşitli tarifleri yapılmış ve başlangıçtan günümüze kadar kaleme alınan kaynaklara değinilmiş, sonra da dinî ve akli hükümler, deliller ve metotlar üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise önemli itikadi mezhepler, bidatlar ve batıl mezheplerle alakalı konular altı bölüm hâlinde anlatılmıştır.

7. Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş, A. Saim Kılavuz

Akaid ve kelam alanında günümüzde yazılmış önemli eserlerden biri de Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş'tir.

Akaid ve kelam ilminin tarihî gelişimi ve iman esasları konusunda kaleme alınan bu çalışma, bir giriş ve iki ana bölümünden oluşmuştur. Eserin giriş bölümünde "Din ve Akide" bahsi incelenmiştir. Birinci bölümde iman konusu ve iman esasları; İlahiyat, Nübüvvat ve Sem'iyyât bahisleri olarak üç ana başlıkta değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise kelama giriş, kelam ilminin tarifi, konusu, amacı, tarihi; önemli itikadi mezhepler; hükümler, deliller ve metodlar konularına yer verilmiştir.

8. Kelam Tarihi, Şerafettin Gölcük

Son dönemlerde kelam ilmi ve tarihi ile ilgili ülkemizde yazılan önemli eserlerden biri de Prof.Dr. Şerafettin Gölcük'ün "Kelam Tarihi" adlı eseridir. Bir giriş ve beş bölümden oluşan bu eserde, itikadi mezhepler ve kelam ekolleri ile İslam düşünce tarihinde kelam ilmine dair yazılan eserler ve bu alanda öne çıkmış kelam âlimleri, kronolojik bir sıraya göre ele alınıp incelenmiştir.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A Aşağıda verilen açık uçlu soruları cevaplayınız.

1- Kelam ilmini amacı ve konusu açısından tanımlayınız.

2- Kelam ilminin önemini kısaca açıklayınız.

3- Ehl-i sünnet ekolleri hangi aşamalardan geçerek mezhep hâline gelmiştir? Belirtiniz.

4- Kelam ilmi ile diğer İslami ilimler arasındaki ilişki nasıldır? Açıklayınız.

B Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların yanına (D), yanlış olanların yanına (Y) yazınız.

1- (.....) 19. yüzyıldan günümüze kadar geçen süre kaynaklarımızda Yeni İlm-i Kelam Dönemi olarak adlandırılmıştır.

2- (.....) Hicri II. asır Ehl-i sünnet kelam ekolünün kuruluş dönemi olarak kabul edilir.

3- (.....) Mutezile, Hasan Basrî'nin ders halkasından ayrılan Ebü'l-Hasan el- Eş'arî'nin öncülüğünde bir ekol hâline gelmiştir.

4- (.....) Kelam ilmi doğru bilgi vererek insanları yanlış inançlardan korumayı ve doğru inancı bilgi ile temellendirmeyi amaçlamıştır.

5- (.....) Allah (c.c.), nübüvvet ve ahiret kelamın temel konularını oluşturur.

C Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1- Aşağıdakilerden hangisi kelam ilminin amaçlarından biri değildir?

A. İnsanı dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmak
B. Kişinin imanını taklitten kurtarmak
C. İslam inanç esaslarını eleştirilere karşı savunmak
D. İslam inançları ile ilgili ayetleri yorumlamak
E. İbadetlerin nasıl yerine getirileceğini açıklayıp göstermek

2- Aşağıdakilerden hangisi kelam ilminin ana konularından biri <u>değildir</u>?

A. Ahiret
B. Risalet
C. Nübüvvet
D. Tevhid
E. İbadetler

3- Aşağıdakilerden hangisi kelam ilmine verilen isimlerden biri <u>değildir</u>?

A. Nazar ve istidlal ilmi
B. Usûlü'd-dîn
C. Usûlü'l-fıkh
D. Akâid
E. Tevhîd ilmi

4- Aşağıdakilerden hangisi Gazzâlî'den sonra yaşamış Müteahhirîn Dönemi kelam âlimlerinden birisi <u>değildir?</u>

A. Fahreddîn er-Râzî
B. Hâris el-Muhâsibî
C. Beydâvî
D. Teftâzânî
E. Cürcânî

D Aşağıdaki cümlelerde verilen boşlukları uygun ifadelerle doldurunuz.

[Fıkh-ı Ekber, haber-i sadık, tümevarım, kelamullah, Mütekaddimîn]

1- Kelam ilmine göre insanın bilgi kaynakları havass-ı selîme, akıl-ı selîm ve .... dan oluşur.

2- Kur'an'ın bir ismi olarak söylenen .... ifadesinin anlamı "Allah'ın sözü, O'nun konuşması" demektir.

3- Kaynaklarımızda Gazzâlî'den önceki kelam ilmine .... Dönemi denmiştir.

4- Kelam ilmi, genellikle .... ve temsil yöntemlerini kullanır.

5- İmâm-ı Âzam Ebu Hanîfe'nin inançla ilgili konuları ele alan en önemli eseri .... adlı risaledir.